

Slovenska opera v evropskem okviru, SAZU (simpozij 20. in 21. X. 1982), 57, 58. — 20. Po letu 1930 so se odnosi med Glasbeno matico in vodstvom šole zaostri, kar je bila posledica nasprotujočih si interesov. Vodstvo šole pa tudi učitelji so se želeli osamosvojiti od Glasbene matice, od katere so bili finančno odvisni. Julija 1933 je izdalo Ministrstvo za prosveto na Hladkovo posredovanje odlok, v katerem so bila pravila Glasbene matice glede šole razveljavljena. Ustanovili so novo, samostojno šolo — t. i. »Subvencionirano muzičko šolo Glasbene Matice Maribor«, katere ravnatelj je bil J. Hladek — Bohinjski. Odlok je povzročil pri članih Glasbene matice odpor, ki se je posebno pokazal na občnem zboru Glasbene matice 7. julija 1934. Kljub temu so poučevali dalje in sta nekaj časa obstajali celo dve šoli: šola Glasbene matice in Hladkova, kar je povzročalo precejšnjo zmedo. Glasbena matica se je pritožila, a do rešitve je prišlo šele 1. aprila 1936, ko je Ministrstvo za prosveto odobrilo pravila in učni načrt t. i. »Pri-

vatne glasbene šole Glasbene Matice v Mariboru, brez pravice javnosti«. Ukinilo pa je »Subvencionirano muzičko šolo Glasbene matice Maribor«. — 21. Predhodnica Železničarskega glasbenega društva »Drava« je bila Južnoželezniška delavniška godba, ki jo je organiziral leta 1869 ključavničar in poznejši strojevodja Vencel Arderle. V začetku je godba štela 30 članov, pozneje pa 40. Prvi kapelnik (do leta 1875) je bil Franz Schönherr. Za njim je godbo vodil Ivan Handl (do leta 1892), nato pa Emil Füllekruss. Najdlje je godbo vodil (38 let) Maks Schönherr (do leta 1920). Leta 1920 je Južnoželezniška delavniška godba prenehala delovati in prešla v sestav Železničarskega glasbenega društva »Drava«. Prim. Železničarska godba »Angel Besednjak« Maribor, 100 let tehnike in kulture, Maribor 1969, 28—33. — 22. Podrobneje gl. o tem Hinko Druzovič, Deset let slovenske glasbe v Mariboru (1918—1928), ČZN 1928, XXVIII, 231—234. — 23. Gl. podrobneje Katalog Koncertne poslovalnice Maribor 1946—1976, Maribor, 1977.

SLOVENSKO DELAVSKO BRALNO IN PEVSKO DRUŠTVO V MARIBORU IN NJEGOVA KNJIŽNICA

BRUNO HARTMAN

V ekskluzivno meščansko Slovensko čitalnico v Mariboru so se v osemdesetih letih 19. stoletja želeli včlaniti tudi slovensko nacionalno usmerjeni delavci. Odbor Slovenske čitalnice je bil do tega prizadevanja zadržan. Ko se je železniški sprevodnik Štefan Skrbinšek, oče uglednih slovenskih igralcev Milana, Vladimira in Štefanije, potegoval za to, da bi ga sprejeli za člana Čitalnice, je njen tajnik Franc Strašek odbornikom sporočil, »da so se nekateri udje glede na njegov stan in omiko izrazili proti sprejetju«. Tajnik Strašek pa je bil za to, da Skrbinška sprejmejo v društvo, češ da je treba »narodnost zbuditi in krepiti tudi pri manj omikanem«; družabno zavračanje manj izobraženih slojev bi utegnilo povzročiti, da bi se izneverili slovenskemu narodu.¹

Štefana Skrbinška so po poizvedbah o njegovih razmerah le sprejeli za čitalničarja, dve seji kasneje pa tudi tri »komije« (trgovske pomočnike). S tem se je začel počasni proces demokratizacije tradicionalne slovenske nacionalne organizacije v Mariboru.

V začetku 90-tih let 19. stoletja se je politično življenje na Slovenskem, torej tudi v Mariboru, sila razgibalo. Mariborska socialna demokracija se je v odvisnosti od dežel-

ne centrale v Gradcu začela organizacijsko utrjevati in zlagoma vraščati v nemški kulturni, s tem pa tudi nacionalni krog. Katoliško gibanje se je v krščansko socialno smer naravnavalo šele po objavi enciklike papeža Leona XIII. V takšnih razmerah se je v Mariboru rodila misel o slovenskem delavskem bralnem in pevskem društvu. Pobudnik zanj je bil Štefan Skrbinšek, katerega je dr. Radoslav Pipuš opisal takole:

»Sam železničar, takrat sprevodnik, a navdušen narodnjak, je bil kakor nalašč ustvarjen za to, da je okoli sebe zbiral narodno zavedne ljudi med železničarji in drugimi delavci. Za svoj stan razmeroma visoko nabražen, dober in navdušen pevec, vedno vselega in ljubeznivega značaja, se je prikupil vsakomur, s komurkoli je prišel v dotiko. Poleg tega je bil mož do skrajnosti požrtvovalen in delaven, nobena zapreka ga ni splašila.«²

Ustanovni občni zbor slovenskega Delavskega bralnega in pevškega društva Maribor je bil 1. julija 1894 (predsednik pripravljalnega odbora je bil Štefan Skrbinšek) v hotelu »Nadvojvoda Ivan« (Erzherzog Johann) v Mariboru, v dvorani Slovenske čitalnice.³ Dvorana se je napolnila »naših čvr-

Hotel Nadvojvoda Ivan (Erzherzog Johann) v Mariboru zdaj stanovanjska in poslovna hiša na vogalu Gosposke in Slovenske ulice

stih delavcev, rokodelcev«. Značilno pa je, da poročevalec pristavlja, da je bilo na občnem zboru »zlasti... mnogo posvetnih gospodov in več častitih gospodov duhovnikov«; tako liberalni kot katoliški tabor sta bila paternalistična in čuječa, kaj bi se utegnilo iz društva izcimiti. Glavna govornika na občnem zboru sta bila — značilno — celjski podjetnik Dragotin Hribar, ki je posebej opozarjal, naj se slovenski delavec varuje »socialnih demokratov in anarhistov«, naj varuje slovenski jezik in pesem, profesor mariborskega bogoslovja Josip Zidanšek pa je »delavski družbi« svetoval, naj bo njeno geslo: »Vse za vero, dom, cesarja!«, najdražji njeni svetinji pa naj bosta vera in narodnost.

Po pravilih je bil namen društva, »gojiti slovenski jezik v medsebojnem občevanju, gojiti slovensko umetno petje, pospeševati vsestransko izobrazbo delavskega stanu, utrditi in ohraniti slovensko narodno zavednost v delavcih slovenskega rodu«. Med sredstva za doseg tega namena je na prvem mestu navedeno »branje slovenskih časnikov, lepo-

slovnih časopisov in knjig«. Ti se morajo zbirati v »knjižnico«; »leposlovno in podučno berilo se za čas društvenega obstanka nikakor ne sme razprodajati«. Za knjižnico je imel po društvenih pravilih skrbeti društveni tajnik.

Pravila so bila očitno povzeta po pravilih mariborske Slovanske čitalnice in prikrojena za članstvo iz vrst delavcev.

Za društvenega predsednika je bil izvoljen Štefan Skrbinšek, ki se je izkazal s svojo delavnostjo. Društvo si je kmalu pridobilo svoj lokal, imelo v njem bralnico in redne pevske vaje. Društveni pevovodja je bil Štefan Skrbinšek sam, obenem pa tudi najbolj navdušni pevec in najbolj delavni odbornik društva.⁶

Društvo je že leta 1895 predlagalo ustanovitev mariborskega telovadnega društva Sokol, sicer pa je upalo, da bo samo »kljub nemškim nasprotnikom dobro uspevalo«, saj je sodilo, da je »med mariborskimi delavci najmanj 80 % Slovencev«.

Razvoj društva izza ustanovitve ni bil posebno obetaven. Leta 1896 so ime društva značilno preoblikovali v »Slovensko bralno in pevsko društvo Maribor« (pridevnik delavski so izpustili),⁶ leta 1897 pa je bilo na robu razpada, saj se je članstvo številčno osulo, čitalničarji, ki so društvu ob nastanku obljubljali pomoč, pa so se umaknili. V takšnem položaju je neznan člankar v Slovenskem narodu naslovil poslanico mariborskemu slovenskemu razumništvu (meščanskemu razredu) ob primeru Slovenskega bralnega in pevskega društva Maribor.

»Vsakomur mora biti jasen pomen tega društva pri toliko tukaj živečih železničarskih nastavljenic in drugih srednjim in nižjim slojem pripadajočih Slovencev; zato pa je dolžnost slovenskega razumništva, zlasti mariborskega, da kaj stori za obstanek in napredek društva, ako mu je narodnost le količkaj pri srcu! Če zamrje društvo, bo le gotovo največ kriva brezbržnost dobro stoječih slojev, a posledica bo, da se pomnoži armada internacionalnega socializma. To naj blagovoli naše razumništvo premisliti, in naj začne po izgledu svojih vrstnikov v drugih mestih delati in naj se ne boji ali sramuje svojega sobrata trpina!«⁷

Mariborska slovenska liberalna buržoazija se je kasneje res nekoliko bolj posvetila delovnim slojem. Tako je bil znani gospodarstvenik in narodnjak dr. Radoslav Pipuš takoj po vnovičnem prihodu v Maribor od 1898 do 1904 predsednik Bralnega in pevskega društva Maribor,⁸ dolga leta pa je bil dru-

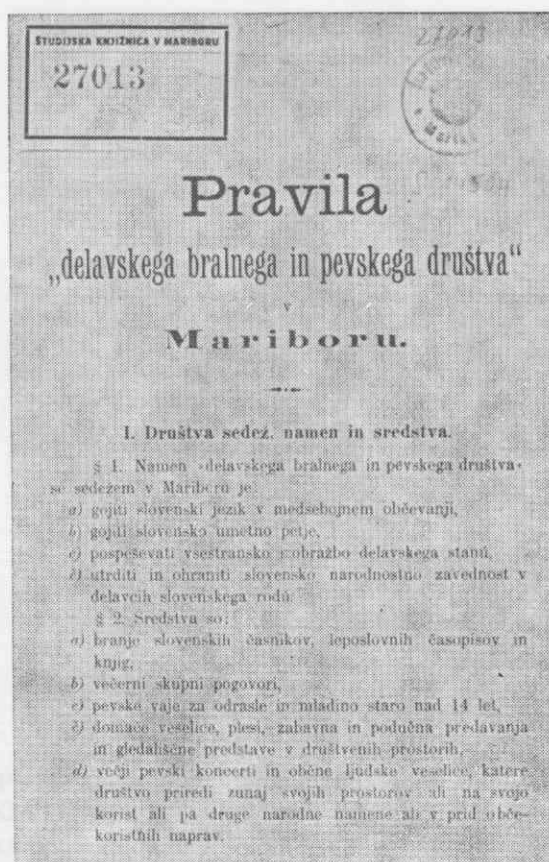
štveni odbornik in njegov mentor profesor na učiteljsku dr. Ljudevit Pivko, ki se je zlasti posvečal narodo-obrambnemu delu in pridobivanju slovenskih delavcev in obrtnikov za slovenski nacionalni tabor.

Bralno in pevsko društvo, v katerem so se zbirali večinoma železničarji (med njimi zlasti sprevodniki, pregledniki in nadzorniki), zasebni uradniki in trgovski pomočniki, obrtniki in obrtniški pomočniki, se je po zgraditvi Narodnega doma preselilo v njegove kletne prostore, v tako imenovani »pekel«;⁹ te neugledne prostore pa je leta 1907 zamenjalo za dve sobi v 1. nadstropju Narodnega doma.¹⁰

Bralno in pevsko društvo Maribor je gojilo zlasti petje, tamburanje, prirejalo je veselice, plesne vaje, miklavževanja, silvestrovanja in pustovanja, skratka, skrbelo je za družabno življenje. Posebno delavno je bilo na gledališkem področju, zlasti po preselitvi v Narodni dom, kjer sta bila na voljo primeren oder in dvorana. To njegovo dejavnost so več let poskušali povezati z gle-

Stefan Skrbinšek (1860—1926) nadsprevodnik, vodja brozjavnega urada drž. železnic, pevovodja in prvi predsednik Slovenskega delavskega bralnega in pevskega društva Maribor

Prva stran pravil Delavskega bralnega in pevskega društva v Mariboru (med letoma 1894—1896)

dališkim delovanjem Slovanske čitalnice, kar se je posrečilo z ustanovitvijo Dramatičnega društva leta 1909, v katerem sta se društvena gledališka odseka združila.

Društvo je sicer slabelo; leta 1908 je odpovedalo društvene prostore v Narodnem domu,¹¹ omaro, v kateri je imelo spravljene knjige, društveni arhiv in notni material, pa se je namenilo darovati Ljudski knjižnici v predmestnem Leiterspergu.¹² V resnici pa jo je leto kasneje podarilo takrat ustanovljenemu Dramatičnemu društvu.¹³ To sta edini posredni omembi, na katerih osnovi moremo sklepati, da je društvo vendarle imelo — v smislu svojih pravil — skromno knjižnico. A po preselitvi v Narodni dom so društveni člani mogli — v isti stavbi — zahajati v bralnico in knjižnico Slovanske čitalnice, kasneje v Ljudsko knjižnico, zato je jim ni bilo treba vzdrževati svoje knjižnice.

Gotovo na pobudo prof. dr. Ljudevita Pivka se je društveni odbor leta 1908 odločil, da bo »na prošnjo ljudske knjižnice v Studencih«¹⁴ društvo prevzelo pokroviteljstvo nad njo. Odborniki so se celo prostovoljno javili, da bodo ob nedeljah izposojali knjige v njej.¹⁴

Kakšen pa je bil učinek te pobude in odločitve, ni znano. Velikih sadov bržčas nista rodila, sicer bi bilo o njih kaj poročil.

Prof. dr. Ljudevit Pivko je društvu nasvetoval, naj si v slovenski gostilni »Stadt Triest« gostilničarja Josipa Rapoca v Magdalenskem predmestju na Tržaški cesti 26 uredi čitalnico in si zanjo naroči — poleg slovenskih časnikov še »Ljubljanski Zvon, Branik, Slovan, Dom in svet, Planinski vestnik idr.«. Nasvet je društvo sprejelo,¹⁶ kako pa ga je izvedlo, tudi ni znano. Vsekakor je iz teh pobud razvidno, da je društvo želelo torišče svojega delovanja prenesti na desni breg Drave, v delavsko predmestje.

Med pomladjo in jesenjo 1909 je društvo razpravljalo o tem, da v narodno ogroženih Studencih ustanovi javno knjižnico, sicer pa uredi »razpečavanje časopisov po slov. gostilnah v okolici ter naročilo novih časopisov«. ¹⁶ Odbor se je lotil priprav. V stanovanju v hiši na okrajni cesti št. 19 (bila je last Ciril-Metodove družbe) so sobo namenili bralnici. Skrb zanjo je imel prof. dr. Ljudevit Pivko; ta je moral poiskati tudi snažilko, ki je za svoje delo imela brezplačno stanovanje v kuhinji. Odbor se je odločil, da bo — politično izravnano — za v bralnico naročil tele publikacije: Narodni dnevnik, Narodni list, Delavec, Narodni delavec, Slovenski narod, Slovenski gospodar, Straža, Ljubljanski zvon, Slovan, Dom in svet. Naši zapiski ter narodnostnim in političnim razmeram na Studencih prilagojeno tudi nemški socialno-demokratski Arbeiterwille. Na pročelju hiše so se odločili razobesiti slovenski napis Javna čitalnica.¹⁷

Otvoritev čitalnice se je zavlekla: prostor je bilo treba najprej očediti in opremiti. Toda ko je bilo to opravljeno, se je sprožilo »šolsko vprašanje« na Studencih (boj za slovensko šolo), kar je zakasnitev še povečalo. Končno so 5. februarja 1910 čitalnico le odprli z nagovorom društva predsednika Ivana Kejžarja in prof. dr. Ljudevita Pivka.

Studenška čitalnica naj bi zbiralala svoje bralce na zabavne in poučne sestanke, ki naj bi se »po možnosti« vrstili vsako drugo soboto ob osmih zvečer. Čitalnica je bila odprta vsak dan od 7.30 do 21. ure, »in sicer vsakomur brez ozira na mišljenje in stan«. ¹⁸

Mariborsko okrajno glavarstvo pa je delovanju čitalnice ugovarjalo, češ da je društvo z njo prekoračilo svoja od oblasti potrjena pravila. Zato je društvo moralo sklicati izredni občni zbor na dan 26. februarja 1910, na katerem so sprejeli predrugachena pravila, katerih 1. člen je vseboval dodatek, po kate-

Dr. Radoslav Pipuš, (1864—1928), pravnik, politik in publicist, predsednik Bralnega in pevskega društva Maribor, predsednik mariborske Slovenske čitalnice in predsednik mariborske Posojilnice

rem je bil namen društva tudi »ustanovljati in izdrževati javne čitalnice, ljudske knjižnice in pevske zборе v Mariborskem političnem okraju«. ¹⁹

Čitalnica na Studencih se je slabo obnesla. Odbornik prof. dr. Ljudevit Pivko je novembra 1911 odboru poročal, »da je v Studencih zelo zapuščen«. ²⁰ Ko so nato na XVIII. občnem zboru društva 21. decembra 1911 razpravljali o slabotnem društvenem delu, so spregovorili tudi o tem, da čitalnica na Studencih »vsled slabih tamkajšnjih razmer ni in ne bo mogla prosperovati«. Zato je občni zbor sklenil, da bodo pisali Ciril-Metodovi družbi v Ljubljano, »da vladajo v Studencih take razmere, da ni mogoče še nadalje vzdrževati čitalnice. Družba naj odpiše društvu najemnino ter stanovanje da v najem«. ²¹

[To pa je bil hkrati začetek konca Bralnega in pevskega društva Maribor. Trikrat so sklicali izredni občni zbor (29. marca, 23. aprila in 14. maja 1912), ki naj bi odločil o razpustitvi društva, pa ni bil nikoli sklepčen. Po

zadnjem izrednem občnem zboru ni bilo — po knjigi zapisnikov — nobenih odborovih sej ali občnih zborov več. Bralno in pevsko društvo »Maribor« (takšno je bilo poslednje ime društva) se je menda kar potihoma razšlo, čeprav je bilo v popisih Slovenskega društva v Mariboru za leti 1913 in 1914 še navedeno.²² Članstvo se je vključilo v delo drugih slovenskih društev, zlasti Dramatičnega in Trgovskega, glede na svojo stanovsko pripadnost pa v Društvo jugoslovanskih železničarjev in v Narodno strokovno zvejo, ki si je takrat v Mariboru osnovala podružnico.

Slovensko delavsko bralno in pevsko društvo Maribor je bilo očitno organizacija, ki naj bi združevala mariborske delavce slovenskega rodu na tradicionalni rodoljubni osnovi. Izšla je v bistvu iz Slovanske čitalnice in bila njen adept. Ob ustanovitvi sta svojo vlogo skrbnika in duhovnega vodnika izpostavila tako slovenski liberalni kot katoliški tabor. Odsotnost socialnega programa v društvu in paternalistični odnos slovenskih meščanskih politikov do njega sta kaj kmalu odvrnila predvsem tovarniške delavce. Skrčenemu članstvu je svoje mentorstvo ponudil liberalni tabor, saj je katoliški tabor delavstvu v Mariboru namenil druge organizacije.

Bralno in pevsko društvo Maribor je svoje delovanje v prvem desetletju našega stoletja v Narodnem domu posvetilo predvsem družabnemu življenju — petju, tamburanju, gledališču in zabavnim prireditvam. Kljub temu, da bi društvo moralo po svojem namenu predvsem skrbeti, da bi članstvo prebiralo slovenske periodične publikacije in knjige in bi zato moralo vzdrževati knjižnico, je to svojo nalogo opravljalo le skromno. Ko je težišče društvenega dela — gledališke predstave — leta 1909 prevzelo tedaj ustanovljeno Dramatično društvo, je društvo skušalo svojo čitalnico in knjižnico zasidrati na desnem bregu Drave, v delavskem predmestju, Edina resna akcija — javna slovenska čitalnica na Studencih — pa je po poldrugem letu leta 1911 v narodnostno in razred-

no sovražnem okolju spodletela. Ker so druge društvene dejavnosti prevzela druga takrat ustanovljena slovenska društva v Mariboru, je Bralno in pevsko društvo Maribor izgubilo smisel svojega obstoja; zato je še pred prvo svetovno vojsko prenehalo delovati.

OPOMBE

1. Zapisnik odboro ve seje mariborske Slovanske čitalnice 12. julija 1884. — V: Zapisniki odborovih sej in občnih zborov Slovanske čitalnice v Mariboru. Leta 1884—1898. (Spravljeni so v Pokrajinskem arhivu Maribor.) — 2. Pipuš dr. R.: Štefan Skrbinšek. — Tabor, Maribor 7 (1926) 259, 14 XI., str. 2. — 3. Ustanovni zbor slovenskega »delavskega bralnega in pevskega društva« Maribor. — S Gosp 28 (1894) 27, 5. VII., str. 1—2. — 4. Pravila »delavskega bralnega in pevskega društva v Mariboru«. Maribor b. l., str. 1. — 5. Gl. op. št. 2. — 6. Delavsko bralno in pevsko društvo... — S Gosp 30 (1896) 13, 26. III., str. 110. — 7. Mariborskemu razumništvu. — SN 30 (1897) 147, 2. VII., str. 3. — 8. SBL II, str. 353. — 9. Strmšek dr. Pavel: Dramatično društvo Maribor. — ČZN 23 (1928) str. 1. 10. Zapisnik 2. odboro ve seje 7. januarja 1907. — V knjigi zapisnikov Bralnega in pevskega društva Maribor, spravljeni v Pokrajinskem arhivu Maribor. — 11. Zapisnik 1. odboro ve seje 17. februarja 1908. — Gl. knjigo zapisnikov. — 12. Zapisnik XIV. občnega zbora 16. I. 1908. — Gl. knjigo zapisnikov. — 13. Zapisnik 5. odboro ve seje 14. X. 1909. — Gl. knjigo zapisnikov. — 14. Zapisnik 2. odboro ve seje 17. III. 1908. — 15. Zapisnik 1. odboro ve seje 4. II. 1909. — 16. Gl. zabeležbo o 3. in 4. odborovi seji 1909 (koncept zapisnikov se je izgubil) v knjigi zapisnikov Bralnega in pevskega društva Maribor. — 17. Zapisnik 6. odboro ve seje 26. nov. 1909. — 18. Iz Studencev pri Mariboru. — Narodni list, Celje 5 (1910) 6. 10. II., str. 5. — 19. Gl. rokopisni izvod starih pravil z dodatki, ohranjen v arhivu Bralnega in pevskega društva Maribor v Pokrajinskem arhivu Maribor. — 20. Zapisnik 4. odboro ve seje 10. nov. 1911. — 21. Zapisnik XVIII. občnega zbora 21. dec. 1911. — 22. Slovenska društva v Mariboru. — Mariborski slovenski koledar za leto 1913. Letnik I. Maribor 1912, b. p. — Slovenska društva v Mariboru. — Mariborski slovenski koledar za leto 1914. Letnik II. Maribor 1913, str. 90.